

A Blattner-könyv címlapja

Blattner és a Nyomor (Walleshausen maszkja). Fotó: ismeretlen, OSZMI

Blattner a Faust feltételezett billentyűs Mesemondó bábjaival, 1923. Fotó: ismeretlen, OSZMI

Blattner-rajz: bábozás második feleségével, 1960. Üvegdiá-sorozat, 36. OSZMI

Nánay István

BÁBOS ÉLETÚT-PUZZLE

LŐRINC LÁSZLÓ: BLATTNER. EGY BÁBOS ÉLETÚTJA

„Kérték már a kedves Olvasótól, hogy meséljen el egy filmet valakinek, aki azt nem látta? És egy olyan filmet, melynek cselekménye sincs, mert lényege a vizuális történet? No és úgy, hogy nem is látta az adott vizuális költeményt, csak leírásokat, kritikákat, évtizedekkel későbbi visszaemlékezéseket olvasott róla és néhány fekete-fehér filmkockát látott belőle? Ha igen, akkor ezt szorozza meg kilencvennel: körülbelül ennyi produkcióból áll Blattner Géza hazai és franciaországi bábos programja.” Ezzel az érzéletes képpel kezdi könyvét Lőrinc László, aki arra vállalkozott, hogy sziszifuszi munkával összeszedje azokat a morzsányi információkat, amelyekből kirajzolódhat – miként az alcím is jelzi – egy bábos életútja.

A szerző nem bábos, nem is színháztörténész, hanem jeles pedagógus, akit kamasz korában varázsolta el a bábozás. Egyetemi szakdolgozatát 1985-ben Blattner Géza magyarországi működéséről írta (ez adja alapját e könyv első részének), aztán ösztöndíjjal Münchenben és Párizsban kezdett kutatni, az Akadémiai Kiadó 1994-es *Színháztörténeti Lexikonjának* vonatkozó szócikkeit szintén ő írta, de huszonnégy évnek kellett még eltelnie, hogy e monográfiája is elkészüljön.

Arra a kérdésre, hogy ki volt Blattner Géza, még a bábosok sem igen tudnak kimerítő feleletet adni, a szélesebb közönség előtt pedig jószerivel a neve is ismeretlen. S ez nemcsak idehaza van így, a nemzetközi szakma sincs tisztában a magyar-francia bábos jelentőségével. Ennek egyik, talán leglényegesebb oka az, hogy nem született róla sem magyarul, sem más nyelven átfogó monográfia. Blattnerrel a legtöbbet az ő egyik legközvetlenebb franciaországi munkatársának, A. Tóth Sándornak a fiától, Tóth Gábor Sándortól tudhatunk meg, aki apjáról írt monográfiájában nagy teret szentel Blattnernek is, de bővebben természetesen pályafutásának főleg egy, a párizsi Arc-en-Cielhez köthető

szeletét tárgyalja. Cikkek, konferencia-előadások, könyvfejezetek (mindenekelőtt Balogh Géza munkái) foglalkoznak ugyan Blattnerrel, de Lőrinc László az első, aki teljességében, minden részletre kiterjedően követte végig a 20. századi művészi bábozás kiemelkedő jelentőségű alkotójának életét és munkásságát.

Tehát ki volt Blattner Géza, és miért oly fontos a személyisége és munkássága a báb történetben? Képzőművész, aki a 20. század tízes éveinek elején Hollósy Simon müncheni festőiskolájába járt, és a bajor városban találkozott a bábozással, még hozzá annak mindkét ágával, a népi-vásári játékokkal éppen úgy, mint az avantgárral.

Az I. világháború előtti évtizedek színházi avantgárdja a bábozásban, tehát a realista-naturalista kötöttségektől kevésbé gúzsba kötött teatrális formában kereste és találta meg egyik reprezentatív megnyilvánulási módját. Ebben a formában – miként ezt Lőrinc is kifejti – két fő stílris vonal alakult ki, a szimbolizmusból táplálkozó dekoratív, valamint az avantgárd irányzatok és a népi játékok ötvözéséből létrejövő groteszk. Ám a század közepére a klasszikus avantgárd lehanyaglott és a szószínház megújult, ennek egyik, tárgyunk szempontjából legfontosabb következménye, hogy a bábjáték háttérbe szorult, illetve átforgalmódott.

Magyarországon szinte kizárólagosan a vásári bábjáték élt (főleg a Hincz és a Kemény család jóvoltából). Az első, kifejezetten művészi-kísérleti bábkezdeményezésnek Orbók Lóránd rövid életű (1910–1914) Vitéz László Bábszínháza tekinthető, amely körül már a kor kiemelkedő írói és képzőművészeit is megtaláljuk. Ezt a vonalat követte Blattner Géza, aki 1918 után, idehaza kezdett báb-színházi előadásokat készíteni. Első jelentős vállalkozása a *Wayang játékok*, amely egymás mögötti síneken oldalról zsinórokkal mozgatott síkbábokkal előadott történetek laza füzére volt. Nemcsak olyan

írók, mint Balázs Béla, Kosztolányi Dezső vagy Karinthy Frigyes csatlakozott Blattnerhez, hanem a fiatal Németh Antal, a Nemzeti Színház későbbi korszakos igazgatója és rendezője is.

Blattner 1925-ig működött Magyarországon, egyre nehezebb körülmények között. Főleg gyerekeknek készített előadásokat, de azokban is számos technikai újdonságot (billentyűs báb) és bábos képzőművészeti megoldást kísérletezett ki. Szakított a bábok homogenitásának szabályával, azaz nála egy előadáson belül többféle technikájú báb szerepelt. Lőrinc László gazdagon tárgyalja Blattner első nagy korszakát, s nemcsak a kor művészeti trendjeit vázolja és az életút kezdetének hátterét rajzolja meg, hanem a felkutatható források nyomán leírja és elemzi a produciókat is. Kitér arra is, hogy már ekkor mi minden megszületett abból, ami majd a párizsi korszakaiban teljesebbé válik.

Idehaza kezdeményezéseit a hivatalok elutasítják, pénze viszont nincs, hogy önállósítsa magát. 1925 szeptemberében egyéves tanulmányútra indul Európába, mindenekelőtt Párizsba. Az egy évből negyvenkettő lett, ennyit töltött Franciaországban, de 1967-ben, amikor hazalátogatott, Debrecenben, a szülővárosában halt meg. Pályájának zöme és kiteljesedése tehát idegenben zajlott.

E pályát Lőrinc három nagy korszakra, s azokon belül több kisebb periódusra tagolja. Az első korszak a párizsi indulás, a megkapaszkodás időszaka (1925–1933), a második a kiteljesedés, az önálló színház, az Arc-en-Ciel működtetésének ideje (1930–1939), míg a II. világháborús és az azt követő évek a lehetőségek beszűkülésével együtt járó visszaszorulásé.

Lenyűgöző az a korkép, amit a szerző a húszas-harmincas évek Párizsáról ad, az a művészi pezsgés, ami fogadja Blattner, s amely felszabadítja alkotó energiáit. Ebbe a forrongó művészi világba Blattner magától értetődően kapcsolódik be, és szép lassan megteremt magának azt a közeget, ahol s amelyben megmutathatja magát, s a Montparnasse negyedben kialakított kicsi színháza és műhelye hamarosan a modern alkotók találkozóhelyévé vált. Sok-sok festő, zenész, író és színházi ember élt együtt valami meghatározhatatlan összetartó erejű

közösségben. E közösség lelke – minden visszaemlékező szerint – maga Blattner volt. Őt nem a mindenáron való önmegvalósítás vezette, s mint ahogy sokan – számos magyar – lettek közeli munkatársai, akikkel együtt írta, alakította, tervezte és komponálta az előadásait, másoknak is tervezett díszletet, készített bábokat.

Együttes munka eredménye lett az Arc-en-Ciel, s annak egyik emblematikus előadása, *Az ember tragédiájának* első francia nyelvű bemutatója (1937) is, amelynek dramaturgiai előkészítésében itthonról Németh Antal működött közre. A könyvben nyomon követhetjük, hogy melyik színt ki tervezte, hogyan alakult ki a végső verzió, kik játszottak benne, milyen zene született hozzá, s azt is, miként fogadta a produció a zömmel francia közönség.

De Lőrinc László az eddig vezető út főbb állomásait is részletesen igyekszik dokumentálni (többek között: *Ádám misztérium, Magyar legenda, Thanatosz*), valamint azokat a báb típusokat is bemutatni, amelyek e munkák során születtek.

A kötet egyik legfőbb értéke és tanulsága az a felismertetés, hogy Blattner milyen szabadon szárnyaló fantáziával, mégis mérnöki precizitással készítette báb-jait, tervezte meg előadásainak látványvilágát. S ez a lényeg, a látvány. Az ő lírai groteszk világát a kép, azaz a báb és a díszlet, valamint a zene határozta meg, nem a szöveg (ebben persze az is közrejátszott, hogy Blattner nem beszélte hibátlanul a francia nyelvet). Előadásaiból nem hiányzott a történet, de azt nem elsősorban szóval, hanem absztraktabb szinten közvetítette. Nem az alakok naturalista emberszerűségét mutatta meg, hanem absztrahált módon a lényegüket. Ez a törekvése találkozott a kor képzőművészetének alapvetéseivel.

Elképesztő kutatómunka rejlik e fejezetek mögött, hiszen kevés a közvetlen adat, a szövegekönny, a kép, a leírás. Az újságok is igen rendszertelenül foglalkoztak a művésszel és munkásságával (a hazaiak különösen, s ha igen, meglehetősen felületesen és pontatlanul), mégis többek között e híradásokban elejtett utalásoknak nyomába eredve tárt fel a szerző számos fontos adalékot.

Persze, feldolgozta Blattner levelezését, cikkeit, a munkatársak emlékezeit s egyéb forrásmunkákat

is, de a kötet anyagának nagy része úgy állt össze, mint egy mozaik vagy puzzle. Mint elhivatott kutatóhoz vagy nyomozóhoz illik, pontosan jelzi, hogy megállapításaiban mi az, ami igazolt tényeken alapul, mi az, ami kikövetkeztethető, s mi az, ami feltevés. Blattner pályája 1939 után kevésbé látványos, mint korábban volt. A német megszálláskor el kellett hagynia Párizst, s bár vidéki visszahúzódottságában is alkot, játszik, amikor visszatérhet a francia fővárosba, már nem tudja ismét megteremteni azt a közeget, amelyben hajdani sikereit aratta. Ennek azonban nemcsak és nem elsődlegesen szubjektív okai voltak, a körülmények változtak meg alapvetően. A báb elvesztette korábbi fontosságát és érdekességét. Feleségét, társát is elvesztette, aki mindenben támasza volt. Visszahúzódomóbb lett, a bábozás helyett egyre inkább a festéssel töltötte idejét. Vele nemcsak egy bábos élete, hanem egy korszak is elmúlt.

Lőrinc László az utolsó fejezetben ismételten felteszi a kérdést: kicsoda Blattner Géza? Hogyan él az utókor emlékezetében? A magyar, illetve az európai művészi bábozás megteremtője vagy megújítója ő – ahogy

fogalmaz: atyja –, vagy „csak” egy a 20. század jelentős művészei között? Vannak tudományos munkák, amelyekben a korszakról elmélkedve kivételesen nagy terjedelemben szólnak róla, másokban alig említik a nevét. Színháztörténet-írásunkban gyakori, hogy a távoli elődök neve egyre halványul, s csak a közvetlen művészi ráhatások válnak láthatóvá. Valami ilyesmi történhet Blattnerrel is, ám Lőrinc László kötete mintha megtörmé e tendenciát. Ő elvégezte az első és legfontosabb lépést: összeszedte azokat az adatokat, amelyek alapján elindulhatna az életpálya nélkülözhetetlen és elodázhatatlan részletes tudományos-művészeti elemzése. Erre ugyanis a szerző nem, vagy csak korlátozott mértékben vállalkozott. Lőrinc László – bőséges képanyaggal, jegyzetapparátussal (a 240 oldalon 966 jegyzettel!), részletes bibliográfiával, de sajnos mű- és bemutatójegyzék nélkül – megjelent kötete tartalmilag is, stílusban is kitűnő munka, a bábos szakirodalom és kutatás megkerülhetetlen alapkönyve.

(Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2015.)

A PUPPETEER'S PATH OF LIFE

This is a review of the first major volume on Géza Blattner. Blattner is considered to be responsible for the creation or renovation of Hungarian and European artistic puppetry. His career as a puppeteer has not been sufficiently explored, and it sometimes seems that, in recent years, it has been completely forgotten. One of the main values of and lessons in this book is that it shows how Blattner combined a freely floating imagination with the precision of an engineer to create his puppets and puppet performances. Puppets, scenery and music joined to evoke a world of the lyrical grotesque in a style that coincided with trends in the visual arts of that era. With this book, László Lőrinc has completed a first and most important step; he has gathered data which can serve as a basis for a more detailed analysis of Blattner's extraordinary artistic career.